

УДК 327(497.1)''1944/1945''

doi 10.46793/LZ-LIV2.121D

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 18. 06. 2024.

Прихваћен: 08. 09. 2024.

Др Петар Драгишић*

научни саветник

Институт за новију историју Србије

ЈУГОСЛОВЕНСКА ПОЛИТИКА У СУСЕДСТВУ 1944-1945.

Апстракт: У чланку се анализирају амбициозни планови новоуспостављеног режима у Југославији према суседним државама пред крај и непосредно после окончања Другог светског рата. Размотрени су начини на које је југословенски режим настојао да ојача свој утицај у региону. Посебна пажња посвећена је међународним околностима, односно интересима великих сила, које су утицале на негативан исход ових пројеката.

Кључне речи: Југославија, Тито, Бугарска, Корушка, Трст, Албанија

*

Комунистичко освајање власти у Србији у јесен 1944. године, које је затим протегнуто на читав југословенски простор, није задовољило амбиције новоуспостављеног југословенског режима. Крајем Другог светског рата Броз је иза себе имао моћну армију, већ прекаљену у озбиљним биткама, али и већ успостављен де факто политички монопол у земљи. С друге стране, околне земље биле су у различитим неприликама (унутрашњи немири, уздрман суверенитет...) и тиме лишене могућности да Бровим амбицијама пружи озбиљнији отпор. Такве империјалне амбиције региструјемо и знатно пре окончања Другог светског рата. Индикативно је, наиме, Кардељево писмо Покрајинском комитету КП Словеније за Словеначко приморје, из фебруара 1944. године у којем је Покрајинском комитету наложено да међу Италијанима популаришу идеју о Титу као предводнику „народнодемократског покрета у овом делу Европе“, односно да Тита представе као вођу „који свим народима у овом делу Европе показује пут ка слободи“.¹

На источном правцу ширења југословенског утицаја крајем Другог светског рата налазила се Бугарска. Српско-бугарско ривалство знатно је старије од Другог светског рата и комунистичких револуција у Београду и Софији. Кључна и, суштински, једина јабука раздора између два народа

* petar.dragisic@gmail.com

¹ Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943-1948*, Beograd 1991, 139.

било је македонско питање, које је у различитим периодима доводило до тешких сукоба Срба и Бугара.² Ипак, на крају Другог светског рата је у обе државе успостављен идентичан поредак, при чему су се Београд и Софија нашли у истом идеолошком, односно геополитичком табору. Та чињеница приморала је ова два ривалска балканска центра да историјска размимоилажења гурну под тепих и започну редефинисање билатералних односа. Идеја јужнословенске федерације, осмишљена је, по свој прилици, у Москви, а њени аутори су највероватније били Стаљин и/или Георги Димитров.³

Ову идеју прихватиле су (односно морале су да прихвате) обе стране, али је Титов режим у преговорима наступао као старији партнер, покушавајући да остварујући тај пројекат бугарску подреди свом утицају. То је посебно дошло до изражаја у дебатама са бугарском страном о структури планиране југословенско-бугарске федерације. Југословенска страна је, наиме, током преговора о југословенско-бугарској федерацији у завршници Другог светског рата (крајем 1944. и почетком 1945. године) инсистирала на укључивању Бугарске у постојећу југословенску федерацију, при чему је Бугарска требало да има статус седме југословенске републике. Таква структура југословенско-бугарске федерација гарантовала би потпуну доминацију Београда над Софијом. Бугарска страна, разуме се, није показивала пуно ентузијазма за такво устројство будуће творевине „од Трста до Црног мора“. Уместо тога, бугарски комунисти су предлагали концепт јединствене државе на двојној, билатералној основи, при чему би федерацију чинила два равноправна субјекта – са једне стране би то била „стара“ југословенска држава, са друге Бугарска. Иако су Југословени уверавали Бугаре да би Бугарска, као седма република, била у бољем положају од осталих чинилаца јужнословенске федерације, чињеница је да би бугарски фактор у том случају био у подређеном положају. Две стране су током преговора саставиле више концепата будуће интеграције, али без значајнијег приближавања ставова.⁴

Југославија је превласт над Бугарском у последњој фази Другог светског рата покушала да материјализује не само преко укључивања Бугарске у југословенску федерацију са статусом седме федералне јединице, већ и идејом о присаједињењу Југославији (односно Вардарској Македонији) бугарског дела Македоније (Пиринска Македонија). Југословенска страна

² О српско-бугарском ривалитету крајем 19. и почетком 20. века видети у: Иван Ристић, *Балкански Каин и Авељ. Бугарска у југословенској политици (1919-1929)*, Београд 2023; Димитрије Богдановић, *Националне револуције балканских народа 1804-1914*, Београд 1995.

³ Branko Petranović, *н.д.*, 72-73.

⁴ Борис Томанић, Преокрет: Југославија и Бугарска у завршној фази Другог светског рата : 1943/1944 – 1945/1946, Београд 2023, 371-394.

је, наиме, предлагала својеврсну размену територија, и то на штету Србије. Брозов режим је, био спреман да бугарској страни, у замену за Пиринску Македонију понуди такозване „западне крајеве“, односно територије које је Бугарска Нејским уговором из 1919. године морала да преда Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (Цариброд и Босиљград). Ипак, ниједан од два пројекта остваривања југословенске превласти над Бугарском, није био реализован. Бугарска страна је, наиме, била несклона прихватању оба плана који би радикално умањили бугарску моћ на Балкану. Софија је одбацивала југословенску идеју да се присаједињење Пиринске Македоније Вардарској Македонији реализује независно од питања формирања југословенско-бугарске федерације. За бугарску страну је, наиме, такав план био прихватљив само у случају стварања јужнословенске федерације, чиме би биле релативизоване границе унутар тог великог ентитета.⁵

Пројекат велике јужнословенске федерације, од Трста до Црног мора, сасечен је, међутим, у самом зачетку. Иако је Стаљин снажно подупирао југословенско-бугарску федерацију, до реализације овог амбициозног плана није дошло пре свега због спољног противљења овој интеграцији. Кључни противник стварања југословенско-бугарске федерације био је Лондон, с обзиром да су Британци сматрали да би реализација овог пројекта довела до јачање совјетског утицаја на Балкану, односно до угрожавања западних позиција у Грчкој. У стварању српско-бугарског блока Ентони Идн је видео савез који би Грчку (британског штићеника на Балкану војно и политички засенио, а Русима омогућио „премоћан положај на Балкану“. Уместо југословенско-бугарске федерације, Британци су предлагали алтернативни модел, односно уједињење читавог Балкана, које би укључило и западне играче: Грчку и Турску. Такав став проналазимо у Меморандуму високог британског дипломате Орма Сарџента из 30. новембра 1944. године: „Ми бисмо додуше били склони федерацији свих балканских држава (...) но ми не можемо пристати на уједињење или федерацију само Југославије и Бугарске. То би, наиме, нарушило равнотежу снага између балканских држава, јер би осамило Грчку и ослабило њен положај.“⁶ Идентичан став према питању југословенско-бугарске интеграција заузеле су САД. У Вашингтону се страховало да би такав подухват дестабилизовао Балкан, па је уместо тога предлагана интеграција целог Балкана.⁷

Противљење западних савезника овом пројекту је морало да умањи Стаљинов ентузијазам према реализовању југословенско-бугарског уједињења. Поједини извори сугеришу да је управо Стаљиново опредељење

⁵ Petar Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944-1949*, Beograd 2007, 63-68, 91-97.

⁶ Elisabeth Barker, *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1978, 194.

⁷ Petar Dragišić, *н.д.*, 74-77.

да се у завршној фази рата не испровоцира конфликт са Англоамериканцима навело Совјете, кључне протекторе Београда и Софије, да пројекат о савезу Југославије и Бугарске ставе „на чекање“.⁸ Елизабет Баркер, међутим, наводи и други могући мотив промене става СССР-а према питању југословенско-бугарске интеграције. Према њеном тумачењу, и код Совјета се развила скепса према овом пројекту, односно страховање да би такав савез на Балкану могао да потенцијално угрози и њихове интересе у овом делу Европе.⁹ Ову тезу Елизабет Баркер не можемо да потврдимо, али имамо довољно доказа за тврдњу да су Англоамериканци зазирали од стварања великог југословенско-бугарског блока на Балкану.

Очигледно да међународне околности нису ишле у прилог овој амбициозној идеји. Ипак, можемо поставити и хипотезу да би и без ових деликатних међународних опструкција судбина овог пројекта била иста. На то указују поменуте несугласице између Београда и Софије у вези устројства планиране југословенско-бугарске федерације. Југословенска страна је, наиме настојала да искористи своју војну моћ и политички капитал и себи подреди Бугарску ослабљену ратовањем на губитничкој страни. Новоуспостављени бугарски режим инсистирао је, међутим, на равноправности у будућој уједињеној држави. Поставља се питање, да ли би у случају повољнијег међународног контекста дошло до реализовања ове идеје? На то питање не можемо да понудимо валидан одговор, али констатујемо да је идеја југословенско-бугарске федерације 1944-1945. године наишла на озбиљне билатералне и међународне препреке, због чега до реализације није дошло.

Три године касније, идеја југословенско-бугарске федерације дошла је до коначног краја. Претходно су две земље, после сусрета Броза и Георгија Димитрова на Бледу и у Евксинограду 1947. године потписале Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи. Ипак, фебруара 1948. године Стаљин је у разговору са високим представницима партијских елита Југославије и Бугарске (југословенску делегацију су предводили Милован Ђилас и Едвард Кардељ) поново отворио питање формирања федерације Југославије и Бугарске. Он је то урадио на ултимативан начин инсистирајући на што бржој реализацији тог пројекта. Бугарска страна је совјетску иницијативу прихватила без одупирања, док је Београд оклевао. Ипак, недуго потом Политбиро ЦК КПЈ званично је одбацио идеју федерације са Бугарском. На седници највишег тела партије југословенских комуниста 1. марта 1948. године Тито је нагласио да би федерација с Бугарском представљала економски терет за Југославију, као и да би Бугарска у таквом савезу била „Тројански коњ“. У својим мемоарима Едвард Кардељ

⁸ Борис Томанић, *н.д.*, 399.

⁹ Elisabeth Barker, *н.д.*, 195.

је појаснио шта је Броз мислио поменувши израз „Тројански коњ“. Кардељ је, наиме, у вези са совјетском иницијативом подвукао да би, с обзиром на бугарску чврсту повезаност са Москвом, Југославија у савезу са таквом Бугарском била снажно контролисана од стране Совјета.¹⁰

Посебна мета спољнополитичког наступа Југославије током првих послератних година била је Албанија. Овај политички и привредно изразито немоћни ентитет заузимао је ванредно важну позицију на Балкану, услед чега је нови југословенски режим настојао да Албанију стави под своју контролу. Наступ према Албанији имао је политичке, економске, али и војне аспекте. Односе две државе обликовала су два мотива: жеља југословенског режима да искористи енормну премоћ и „прогута“ Албанију и стара албанска тежња за припајањем Косова. Чини се да су непосредно после окончања Другог светског рата југословенски режим и Албанци били близу усклађивања ова два интереса. Према неким тумачењима, кључни циљ „албанске политике“ нове Југославије био је интегрисање са Албанијом у форми Балканске федерације, при чему је југословенски врх, како се може посредно закључити, био спреман да у случају такве интеграције са Албанијом дозволи да Албанија анектира Косово. Тако је, на овом питању дошло до очигледне колизије југословенских и српских интереса.

Покушај југословенског режима да оствари утицај у Албанији одвијао се различитим колосецима. Најупадљивији аспект овог приближавања био је сусрет Енвера Хоџе и Јосипа Броза Тита почетком лета 1946. године. Према каснијем сведочењу Енвера Хоџе, албански лидер је од Тита затражио припајање Косова и других југословенских територија насељених Албанцима, што је југословенски лидер делимично прихватио. Тито је, према Хоџиним наводима, нагласио да је за такво решење прерано, с обзиром на очекивани отпор Срба таквом решењу албанског питања у Југославији. Ипак, наговестио је да би припајање Косова Албанији било олакшано у случају југословенско-албанске интеграције у оквирима Балканске федерације. Опипљива последица самита Броз-Хоџа у Београду, била је потписивање *Уговора о пријатељству и узајамној помоћи*, а потписан је и споразум о привредној сарадњи две земље. Овај споразум предвиђао је различите видове југословенске подршке Албанији, попут слања експерата из Југославије у Албанију, обуке албанских кадрова у Југославији, као и кредита албанској страни за набавку машина. Већ крајем 1946. године потписан је Уговор о усклађивању привредних планова, о царинској унији и о изједначавању валута између ФНРЈ и НР Албаније. Тиме су амбициозни планови југословенског режима о увлачењу Албаније у југословенску сферу утицаја добијали све конкретнији обрис.¹¹

¹⁰ Petar Dragišić, *н.д.*, 141-148.

¹¹ Branko Petranović, *н.д.*, 136-160.

Уговор о пријатељству и узајамној помоћи је, поред осталог, подразумевао и војну сарадњу две земље у случају напада на једну од њих, док је поменути уговор о привредној сарадњи предвиђао формирање неколико југословенско-албанских мешовитих друштава: Друштва за изградњу и експлоатацију железница, Друштва за екстракцију и производњу нафте, Друштва за истраживање рудника, експлоатацију и обраду руде, Друштва за електрификацију, Друштва за поморску пловидбу, Трговачког друштва за увоз и извоз и Албанско-југословенске банке.¹²

Југославија је током првих послератних година на различите начине помагала привредни развој Албаније. Југословенски кредит је представљао важан подстицај зачетку индустријализације послератне Албаније. Према истраживању Божице Славковић, с изузетком једне мање фабрике у Тирани, изградњу свих индустријских објеката у Албанији Југославија је помогла слањем експерата или лифEROвањем индустријских постројења.¹³

После потписивања Уговора о пријатељству и узајамној помоћи са Југославијом Енвер Хоџа није штедео комплименте на рачун режима у Београду и свог југословенског саговорника: „У народима Југославије и личности Вашег угледног председника Владе, маршала Јосипа Броза Тита, ми видимо блиске и искрене пријатеље, који су нештедимице помагали наш народ да постигне данашњу победу и који нам у све већој мери пружају и даље ту помоћ за одбрану слободе, независности и суверености наше земље, за напредак Албаније (...)“.¹⁴

Ипак, убрзо се показало да иза ових великих речи није стајао опипљив садржај. Односи Југославије и Албаније почели да се кваре после посете Енвера Хоџе Совјетском Савезу средином 1947. године. Сусрет Хоџе и Стаљина најавио је отпочињање оштрог надметања Југославије и Совјетског Савеза за утицај у Албанији. Присуство совјетских војних стручњака у Албанију демонстрирало је Стаљинову жељу да покаже совјетску премоћ у Албанији. Све јаче неповерење између Тиране и Београда показало се још пре Резолуције Коминформа, у преписци партијских лидера две земље.¹⁵ Објава Резолуције Коминформа ставила је тачку на кратак период интензивних односа Југославије и Албаније и, с обзиром на албанску подршку линији Коминформа, представљала увод у вишедеценијски хладни рат две земље. Предисторија сукоба Тито-Стаљин даје основа за постављање хипотезе да је управо ривалитет Москве и Београда око Албаније дао кључни подстицај избијању сукоба Југославије и Коминформа.

¹² Александар Животић, *Југославија, Албанија и велике силе (1945-1961)*, Београд 2011, 138-139.

¹³ Божица Ж. Славковић Мирић, *Југославија и Албанија 1945-1948: Економски односи*, Београд 2020, 227-228.

¹⁴ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918/1988. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988, 817.

¹⁵ Branko Petranović, *н.д.*, 164-171.

За нас је још важнија теза, коју је у својој књизи „Титоисти“ изнео Енвер Хоџа, тврдећи да је Броз сигнализирао спремност да Косово препусти Албанији, у случају формирања Балканске федерације. Потврду тога налазимо у Кардељевим речима на састанку са Стаљином у Москви, априла 1947. године. Кардељ је тада, наиме, нагласио да на Косову има више Албанаца него Срба и да режим има намеру да Косово уступи Албанији. Ипак, и том приликом Кардељ је поновио услов за такав подухват који је Тито изнео у разговору са Енвером Хоџом. Кардељ је, наиме, нагласио да би препуштању Косова Албанији морало да претходи јаче повезивање Југославије са Албанијом. Очигледно је да се под тиме подразумевала нека форма Балканске федерације. Стаљин је на поменутом састанку позитивно оценио Кардељев ток мисли.¹⁶ Читава „албанска политика“ југословенског режима током првих послератних година била је, закључујемо, вођена жељом да се успостави превласт над Албанијом, уз спремност да се на то Албанци мотивишу уступањем Косова.

Југословенски режим је на крају Другог светског рата покушао да свој утицај прошири и на Грчку. То је била посебно осетљива операција, с обзиром на значај Грчке у стратегији Англоамериканаца (и касније НАТО-а) на Балкану, и шире на Медитерану. Кључни простор ширења моћи Југославије према Грчкој требало је да буде северна Грчка, односно простор такозване Егејске Македоније. Југословенски режим имао је све до резолуције Коминформа присне односе са партијом грчких комуниста, али га то није ометало у покушају развоја сопствене, конкурентске, мреже у Егејској Македонији. Очигледно је покушано да се искористи стање грађанског рата у Грчкој и да се материјализује моћ новоуспостављеног југословенског режима. Средином марта 1946. године Лазар Колишевски је известио вођство КПЈ о успешном формирању јаке „партијске мреже, која је обухватала већи део Егејске Македоније“. Ипак, отпор грчких комуниста навео је југословенску страну на попуштање, па је убрзо ова мрежа била укључена у Комунистичку партију Грчке.¹⁷

Сматрамо да ово југословенско повлачење није било мотивисано само жељом да се не покваре односи са грчким комунистима, тиме што би се тако директно ушло у њихов атар. Питање Егејске (грчке) Македоније било је посебно деликатно с обзиром на велику заинтересованост Англоамериканаца за контролу над Грчком. Броз тада свакако није био спреман на отворену конфронтацију са Западом, због чега се питању Егејске Македоније приступало опрезно. Тито је Фицроју Меклејну гарантовао

¹⁶ Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945-1969)*, Београд 2021, 197-198.

¹⁷ Milan Ristović, *Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj (1945-1950)*, Balkan posle Drugog -svetskog rata, Београд 1996, 77-78.

да југословенски режим нема територијалне претензије према Егејској Македонији.¹⁸

Југословенско мешање у грађански рат у Грчкој у том периоду било је врло интензивно. Оно се, поред осталог, огледало у значајној материјалној подршци Демократској армији Грчке. Процењено је да је трупамa ДАГ југословенски режим испоручио између 35 и 100 хиљада пушака, те између три и по и седам хиљада аутоматских пушака.¹⁹ Према истраживањима Милана Ристовића, организовано снабдевање Демократске армије Грчке Југославија је започела у другој половини 1946. године.²⁰ Разуме се, због спољнополитичког контекста, односно због настојања да се подршком ДАГ-у не наруше тада осетљиви односи са Западом, југословенски режим је настојао да прикрије интензивно југословенско мешање у грчки грађански рат. Тако треба да схватимо деманти Танјуга објављен у јесен 1946. године, у којем су негиране британске тврдње о југословенској подршци грчким герилцима: „Према вести агенције Ројтер, званични представник британског Министарства спољних послова изјавио је, на основу извештаја које је грчка влада поднела британској влади, да се јединице које се боре у крајевима северне Грчке против насиља и терора владиних казнених експедиција снабдевају оружјем, опремом и муницијом у Југославији и да је било појединих случајева да грађани Југославије учествују у овим операцијама. Танјуг је овлашћен да ову и њој сличне вести, које су пренеле и неке друге стране агенције и листови, демантује као потпуно измишљене, злонамерне и провокаторске...“²¹

Оптужбе за помагање грчким герилцима у тамошњем грађанском рату и за претензије Југославије на Егејску Македонију демантовао је и сам Броз октобра 1946. године у интервјуу са двојицом америчких новинара: „Разумије се, одбијам све клевете које се с извјесних страна шире против Југославије – како она има неки удио у томе што се у Грчкој догађа. То није тачно. Ја то могу да тврдим, јер то добро знам. Исто тако морам да подвучем да Југославија у погледу Егејске Македоније, неће предузимати никакве друге мјере осим оних које су у духу принципа Уједињених народа. Сва остала причања нису ништа друго него причања која имају за циљ да се нашкоди нашој земљи.“²²

Подршка југословенских комуниста Демократској армији Грчке није била дугог века. Резолуција Коминформа 1948. године означила је прекретницу, између осталог, и у политици Југославије према „грчком питању“. За то су

¹⁸ Elisabeth Barker, *н.д.*, 196.

¹⁹ Milan Ristić, *н.д.*, 78.

²⁰ Милан Ристовић, *На прагу Хладног рата. Југославија и грађански рат у Грчкој (1945-1949)*, Београд 2016, 135.

²¹ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *н.д.*, 822.

²² Josip Broz Tito, *Govori i članci*, II, Zagreb 1959, 351.

постојала два разлога. Први је чињеница да је Комунистичка партија Грчке подржала Резолуцију Коминформа.²³ Други разлог био је још пресуднији. У условима сукоба са Источним блоком југословенски режим није могао да себи приушти и луксуз сукоба са Западом, до чега би даља подршка комунистичким герилцима у Грчкој ван сваке сумње довела.²⁴

На самом крају Другог светског рата новоуспостављени режим у Југославији настојао је да искористи нестабилну ситуацију и на својим северозападним границама и увећа територију на рачун Аустрије и Италије. На митингу на Тргу Републике у Београду, 27. марта 1945. године, Броз је обелоданио територијалне претензије према Италији и Аустрији: „Наша Истра, наше Словеначко Приморје, наша Корушка, наше покрајине које су отцијепљене од наше земље биће у саставу наше домовина, биће у нашој великој заједници. Ми смо у то увјерени.“²⁵ Неколико месеци касније, јуна 1945. године, у разговору са делегацијом антифашисткиња из Трста, Броз је подвукао југословенске претензије на град Трст, дозвољавајући да овај велики лучки центар у Југославији добије аутономни статус: „Што се тиче Трста, тај град, као велики индустријски центар с великим изграђеним пристаништем, може да има велику будућност и да доживи економски просперитет само у оквиру Југославије, али са извјесном аутономијом. Ни један велики град не може просперирати ако нема своју одговарајућу позадину. Један град, отсјечен од своје позадине, може само да вегетира, да назадује, а никако да напредује.“²⁶

Последњих дана рата јединице Четврте југословенске армије дошле су до Трста, Монфалконеа и Горице. Истовремено са јединицама Југословенске армије, у Трст је ушла и Новозеландска дивизија. Тиме је отворена дуга криза, која је била генерисана настојањем југословенског режима да анектира Јулијску крајину, и решеношћу Англоамериканаца да не дозволе даље територијално ширење југословенског утицаја према Западу. Радило се о кризи која је имала јасне хладноратовске елементе, с обзиром да су у западним центрима у Брозовом режиму видели продужену руку Москве. Убрзо је, већ почетком јуна 1945. године југословенска влада склопила споразум са Американцима и Британцима о повлачењу југословенских трупа иза такозване Морганове линије.²⁷

Историчар Бранко Петрановић сматра да је Тито 1945. године у Јулијској крајини полазио од „ратног параграфа да оно што ко освоји, то њему и

²³ Milan Ristić, *н.д.*, 81.

²⁴ Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955*, Zagreb 1988, 41.

²⁵ Josip Broz Tito, *Govori i članci*, I, Zagreb 1959, 352

²⁶ *Исто*, 310-311.

²⁷ Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama : 1943-1947*, 102.

припада“, али да се таква процена показала погрешном.²⁸ Колико је таквим исходом био изненађен и разочаран Броз је објаснио у свом говору у Загребу 21. маја 1945. године. Он је југословенске претензије правдао великим бројем изгубљених бораца у борбама на том простору, као и жељом да се заштити тамошња словеначка мањина : „Својим ослобођењем, или, како то називају, окупацијом тих крајева, ми нисмо никога ставили пред свршен чин. Ми смо снагом свога оружја стигли на Сочу и у Фурланију, исто онако као што су савезници снагом свог оружја победили непријатеља у Африци и стигли на Сочу. Ми нисмо ништа узурпирали тиме што смо тјерали непријатеља докле смо стигли. И зато би било погрешно и била би велика неправедност оптуживати нас да смо ставили некога пред готов чин и да смо узели силом оружја нешто што нам још међународним законима није одобрено. Нисмо ми дошли у Истру, Трст и на Сочу да савезнике ставимо пред готов чин и присвојимо крајева о којима је ријеч, него смо дошли да уништимо и помогнемо уништити највећег непријатеља цивилизације – Њемачку. Била би, дакле, велика неправда према нашим народима кад би нас сада због тога хтјели оптужити и тражити да одемо оданде, не водећи рачуна о томе да су нас Истра, Трст и Словеначко приморје коштали у посљедњих десет дана борбе 8000 мртвих. Ми имамо право да останемо тамо као савезници, јер хоћемо да се нама признају савезничка права, као што су нам признате и дужности, које смо ми сто посто извршавали и извршавамо (...) Маршал Александер и ја договорили смо се раније да један дио те територије окупирају његове трупе. Али ми смо дошли први, и с борбом, да бисмо заштитили наш живаљ да га више не кољу талијански фашисти, да побјеђена Италија не може сада помоћу фашистичког терора да малтретира словенско становништво у тим крајевима.“²⁹

Југословенска страна је била принуђена да сукоб са војног преведе на дипломатски терен, с обзиром да за даљу ескалацију није имала совјетску подршку. Као и у другим сличним ситуацијама на Балкану, Стаљин није желео да поквари однос са западним савезницима.³⁰ Премештање тршћанског питања на дипломатски ниво онемогућило је остварење крајњих циљева југословенске политике на овом простору. Већ 1947. године формирана је Слободна територија Трста, која је била подељена на зоне А (под италијанском управом) и Б (под југословенском управом). Територија југословенске зоне протезала се до Копра, тако да је сам град Трст остао изван југословенске сфере.³¹

²⁸ Branko Petranović, *н.д.*, 204.

²⁹ Josip Broz Tito, *Govori i članci*, I, Zagreb 1959, 270-271.

³⁰ *Југословенско-совјетски односи: зборник докумената 1945-1956*, Београд 2010, 329-330.

³¹ Marina Cattaruzza, *L'Italia e il confine orientale 1866-2006*, Il Mulino 2008, 307.

Конфликтни потенцијал тршћанске кризе овом поделом није био потпуно исцрпљен. Ипак, стање је конзервирано и стабилизовано потписивањем такозваног Меморандума о сагласности, 5. октобра 1954. године, којим је зона А де факто припала Италији, а зона Б Југославији.³² Коначно разграничење формализовано је споразумима у Осиму 1975. године.³³

У исто време, на самом крају Другог светског рата, Титов режим је истакао и територијалне претензије према Аустрији. Као и у случају Италије, и покушаји анексије дела аустријске територије аргументовани су, између осталог, чињеницом да су на траженим просторима живели припадници словеначке етничке мањине. Слично као и у случају претензија на Трст, и у случају претензија на Корушку нови југословенски режим покушао је да војном кампањом у овом делу Аустрије стави западне савезнике пред свршен чин. Само недељу дана по уласку југословенских трупа у Трст, партизанска војска ушла је и у престоницу Корушке, Клагенфурт.³⁴ Титов покушај да искористи несређено стање у Аустрији и војно реши судбину Корушке завршио се на исти начин као и у Трсту. Уследили су протести Британаца и Американаца, после којих је Броз био приморан да повуче своју војску из Корушке.³⁵

Даљи развој корушке кризе такође је наликовао историји тршћанског питања. Лишена могућности да територијалне претензије на делове аустријске територије реши брзом војном акцијом југословенски режим је кампању наставио на дипломатском нивоу. Почетком 1947. године југословенска влада је на конференцији заменика министара спољних послова у Лондону званично представила своје територијалне захтеве према Аустрији у оквиру „Меморандума Владе Федеративне Народне Републике Југославије о Словеначкој Корушкој, пограничним словеначким деловима Штајерске и Градишћанским Хрватима“. Затражено је припајање око две и по хиљаде квадратних километара територије Корушке и део пограничне области у Штајерској. Као и у случају Трста, и територијалне захтеве према деловима Аустрије југословенски режим је аргументовао присуством припадника словеначке мањине на том простору. Осим тога, оптуживане су аустријске послератне власти за репресивну политику према тамошњим Словенцима.³⁶

Овај дипломатски покушај пропао је услед отпора западних сила, које очигледно из геополитичких разлога нису желеле да дозволе даљи продор

³² Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu kao Osimskim sporazumima iz 1975*, Beograd 2018, 17-18.

³³ Исто, 342-370.

³⁴ Wilhelm Wadl, *Das Jahr 1945 in Kärnten*, Klagenfurt 1985, 32-42.

³⁵ Исто.

³⁶ Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945-1955*, Beograd 2013, 48-49.

комунистичке и тада просовјетске Југославије у средњу Европу. С друге стране совјетска дипломатија дала је подршку југословенским захтевима.³⁷

Суочена са отпором Запада југословенска дипломатија је започела редуковање територијалних претензија према Аустрији. У пролеће 1948. године Југославија је представила нову верзију територијалних захтева према Аустрији, која је била приметно мање амбициозна у односу на захтеве поднете годину дана раније. И овог пута, као и претходних година, Американци, Британци и Французи одбацили су нову верзију југословенских територијалних захтева.³⁸ Резолуција Информбироа лишила је Југославију и совјетске подршке, тако да је свака даља борба за Корупску постала излишна.

Неколико година после окончања Другог светског рата југословенска политика према Аустрији је, услед неповољног спољнополитичког контекста тако дошла до неславног краја. То се, међутим, односило и на друге покушаје Титовог режима да капитализује своју војну моћ на самом крају Другог светског рата. Суочен са решеношћу Запада да се Броз, тада верном совјетском играчу, не дозволи продор западно од гвоздене завесе, коју је почетком 1946. године у свом чувеном говору у Фултону Винстон Черчил дефинисао као линију која се протезала од Шћећина до Трста, југословенски режим није могао да до краја задовољи своје западне територијалне претензије и анектира Трст и Клагенфурт.

С друге стране, у Москви нису желели да Брозове амбиције на Балкану увуку Совјете у сукоб са Западом. Из тог разлога, Стаљин није подржао Титове циљеве на том простору. Када је реч о Албанији, Москва није желела да овај стратешки важан простор у потпуности препусти Титовој контроли, већ је и сама кренула у јачање утицаја у Тирану.

Сматрамо да изостанак Стаљинове подршке Титовим претензијама према суседним земљама није био генерисан само жељом Москве да се избегне конфронтација са западним савезницима у крајње осетљивом тренутку на Медитерану и читавој Европи. Титова жеља да формира моћну државу на Балкану морала је да код Стаљина изазове скепсу и nelaгоду. Свакако да би таква увећана Југославија била потенцијално јак и независан центар. Независан чак и од Москве. Уосталом, да Броз није био поуздан клијент Москве постало је видљиво само три године од окончања Другог светског рата. Отуда Стаљин није могао да с одобравањем гледа на Брозове империјалне амбиције на Балкану. Према Милану Ристовићу, „жеља да посредством балканске федерације Југославија постане идеолошко, војно и привредно језгро Балкана изазвала је Стаљинове сумње, како су то предвиђали британски експерти, што је један од узрока сукоба 1948. и одвајања Тита од совјетског блока.“³⁹

³⁷ *Политика*, 21. 4. 1947.

³⁸ Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945-1955*, 63-66.

³⁹ Milan Ristović, *n.d.*, 80.

Објављени извори:

Југословенско-совјетски односи: зборник докумената 1945-1956, Београд 2010.

Petranović Branko, Zečević Momčilo, *Jugoslavija 1918/1988. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988.

Литература:

Bekić Darko, *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955*, Zagreb 1988.

Богдановић Димитрије, *Националне револуције балканских народа 1804-1914*, Београд 1995.

Broz Josip Tito, *Govori i članci*, Zagreb 1959.

Букадиновић Игор, *Аутономија Косова и Метохије у Србију (1945-1969)*, Београд 2021.

Cattaruzza Marina, *L'Italia e il confine orientale 1866–2006*, Il Mulino 2008.

Dragišić Petar, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944-1949*, Beograd 2007.

Dragišić Petar, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945-1955*, Beograd 2013.

Elisabeth Barker, *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1978.

Животић Александар, *Југославија, Албанија и велике силе (1945-1961)*, Београд 2011.

Milkić Miljan, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama : 1943-1947*.

Mišić Saša, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu kao Osimskim sporazumima iz 1975*, Beograd 2018.

Petranović Branko, *Balkanska federacija 1943-1948*, Beograd 1991.

Ristović Milan, *Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj (1945-1950)*, Balkan posle Drugog -svetskog rata, Beograd 1996, 71-85.

Ристић Иван, *Балкански Каин и Авељ. Бугарска у југословенској политици (1919-1929)*, Београд 2023.

Ристовић Милан, *На прагу Хладног рата. Југославија и грађански рат у Грчкој (1945-1949)*, Београд 2016.

Славковић Мирић Ж. Божица, *Југославија и Албанија 1945-1948: Економски односи*, Београд 2020.

Томанић Борис, *Преокрет: Југославија и Бугарска у завршној фази Другог светског рата : 1943/1944 – 1945/1946*, Београд 2023.

Wadl Wilhelm, *Das Jahr 1945 in Kärnten*, Klagenfurt 1985.

*Summary***Petar Dragišić****YUGOSLAV NEIGHBORHOOD POLICY IN 1944-1945**

At the end of World War II, the newly established communist regime in Yugoslavia sought to take full advantage of its power and extend its sphere of influence across this part of Europe. The strategy of the Yugoslav regime towards neighboring countries encompassed territorial claims as well as the idea of unification with Bulgaria and Albania. The Yugoslav regime often tried to legitimize such attempts by insisting on the inferior status of Yugoslav ethnic minorities in the neighboring countries.

The struggle of the Yugoslav regime aiming to extend its influence over Southeastern Europe was met with resistance from the great powers. The British and Americans were anything but ready to allow the strengthening of Yugoslav power, perceiving Yugoslavia as a Soviet proxy in the Balkans. In addition, Moscow did not want to jeopardize its relations with its Western allies by supporting Yugoslav projects in Southeastern Europe, which significantly contributed to the fiasco of the ambitious plans of Tito's regime in the mid-1940s.